

## Geschiedenis Examen

### A. De tijdvakken

#### 1. Tijdvak 5: tijd van ontdekkers en hervormers(1500-1600)/renaissancetijd

De renaissance ontstond in de 15e eeuw. Rijke handelaren en bankiers kregen meer oog voor de goede kanten van het leven en waren minder bezig met God en het hiernamaals.

Het nieuwe levensgevoel ging samen met nieuwe belangstelling voor het klassieke erfgoed (kunst, architectuur, letterkunde en kennis van de Grieken en Romeinen).

De humanisten wilden begrijpen wat de klassieke schrijvers echt hadden bedoeld, los van het christendom. De Turkse verovering van Constantinopel in 1453 gaf het humanisme (stroming onder geleerden vanaf de 15e eeuw die zich vooral kenmerkte door vernieuwde studie van de klassieke filosofie, literatuur en kunst) een extra impuls.

Op een gegeven moment behoorde het lezen van klassieke teksten bij de opleiding van elke burger. De ontwikkeling tot zelfstandig individu werd een nieuw opvoedingsideaal. Een belangrijk humanist buiten Italië was Erasmus van Rotterdam. Hij ging voor een christelijk humanisme.

Een van de belangrijkste natuurwetenschappers uit die tijd is de Pools sterrenkundige Copernicus. Hij ontwierp een model van het zonnestelsel waarin niet de aarde, maar de zon het stilstaande middelpunt was. Dit zou het wereldbeeld veranderen.

Amerigo Vespucci ontdekte Amerika. De Portugezen stichtten in de 16e eeuw versterkte handelsposten rond de Indische oceaan en dreven handel met Chinezen en Japanners. De Spanjaarden onderwierpen Mexico en Peru. Ook gingen ze de goud- en zilvervoorraden gebruiken. Ze vernietigden de indiaanse samenlevingen en dwongen de bevolking voor hen te werken. Ze stierven massaal door ziektes waar ze geen weerstand tegen hadden. Eind 16e eeuw ontstond een nieuwe golf van ontdekkingsreizen. In 1596 probeerde Willem Barentz Indië te bereiken maar strandde op Nova Zembla. In datzelfde jaar bereikte andere Nederlands Indië wel.

Erasmus spotte met de onwetendheid, het bijgeloof en de aandacht voor uiterlijkheden binnen de kerk. Hiermee werd hij een voorloper van de reformatie of kerkhervorming (veranderen en verbeteren naar de oorspronkelijke, zuivere staat van de kerk, verzamelnaam van christelijke kerken die zijn afgescheiden van de rooms-katholieke kerk). Erasmus zelf bleef ondanks zijn kritiek op de kerk wel katholiek, om kerkscheuring te voorkomen. Maar de kerk kon in de middeleeuwen alle bewegingen die zich tegen haar keerden als ketterij vernietigen.

31 oktober 1517 spijkerde Luther 95 stellingen op de deur van de Slotkerk in Wittenberg. Deze stellingen gaan voornamelijk over de aflaathandel. Zijn reformatie scheurde het christendom in West-Europa uiteen in twee vijandige kampen: de protestanten die met de kerk van Rome hadden gebroken en de katholieken die trouw bleven aan de paus. De kern van Luthers leer was dat de zondige mens de genade van God niet kon verdienen met 'goede werken', maar dat alleen het geloof hem kon redden. Hij verwierp de verering van heiligen en relikwieën.

In 1555 werd de strijd pas beëindigd met de Godsdienstvrede van Augsburg. Elke vorst mocht voortaan de godsdienst in zijn gebied bepalen.

Na Luther kwamen nog meer hervormers zoals Johannes Calvijn. Terwijl Luther dacht dat het geloof de mens kon redden, geloofde Calvijn dat vanaf het begin van de tijd was voorbestemd wie verdoemd waren tot de hel, en wie uitverkozen voor de hemel.

Ook vond Luther dat de Duitse vorsten het geloof in hun gebied mochten regelen. Calvijn vond dat geen vorst en geen overheid wat over de kerk te zeggen mocht hebben.

In elk gewest van de Nederlanden had de vorst een stadhouder (plaatsvervanger). De stadhouder voerde bijvoorbeeld overleg met de Staten. Onder Karel V werden meer dan 2000 protestante Nederlanders op de brandstapel verbrand om hun geloof.

Toen Filips de Nederlanden moest verlaten stelde hij zijn halfzus aan als landvoogdes. Het volk kwam in opstand tegen de regering en vroeg om afschaffing van de inquisitie. Filips

halfzus beloofde matiging van de inquisitie. Hierdoor voelden de calvinisten zich weer vrijer en brak er een Beeldenstorm uit.

Op 1 april 1572 werd Den Briel ingenomen onder leiding van Willem van Oranje. Den Briel werd toen verlost van Alva, die door Filips gestuurd was om orde op zaken te brengen. Dit alles leidde tot de Nederlandse Opstand (de opstand van de Nederlandse gewesten tegen hun landsheer, de Spaanse koning Filips 2, die uiteindelijk leidde tot een splitsing van de Nederlanden in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en de vorming van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in het noorden).

Willem van Oranje richtte de Unie van Utrecht op. De opstand kwam in een diepe crisis toen een katholieke fanaticus Willem van Oranje vermoordde. Onder de zoon van Willem van Oranje (Maurits van Oranje), kreeg de Republiek na 1588 het hele noorden in handen.

## **2. Tijdvak 6: tijd van regenten en vorsten(1600/1700)/Gouden Eeuw**

(In Nederland wordt deze eeuw de Gouden Eeuw genoemd, omdat het een bloeiperiode was van de Nederlandse economie en cultuur)

Java was bereikt en na dit succes stampten kooplieden de ene na de andere handelsonderneming uit de grond. Het was ze te doen om peper en om fijne specerijen kruidnagels, foelie en nootmuskaat. Al snel ontstond tussen de Nederlanders een moordende concurrentie, zodat de winsten schrikbarend daalden.

Op initiatief van de Staten-Generaal werd daarom in 1602 de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht. Zij gingen voortaan over de handel in Azië, en geen Nederlander mocht er buiten de VOC handel drijven met Azië. Ook mocht de VOC verdragen sluiten met vorsten, vestingen bouwen en oorlog voeren. De VOC was ook een voorbeeld van het opkomende handelskapitalisme, waarbij koopmanondernemers zich met handel en nijverheid bezighielden en een deel van de winst in de onderneming stopten. In de overzeese vestigingen werd een gouverneur-generaal (algemeen bestuurder) de hoogste baas. De handelsrelaties die Nederlanders en andere Europeanen over de hele wereld aanknoopten, vormden het begin van de wereldeconomie (economisch systeem met wereldwijde handelscontacten waardoor vraag en aanbod elkaar over grote afstand beïnvloeden, bijvoorbeeld de Europese vraag naar suiker en de productie ervan in Azië). In 1628 boekte Piet Heijn een legendarisch succes met de verovering van de Spaanse 'zilervloot'.

De economie bloeide en kunst en wetenschap bereikten een verbluffend niveau. Het bestuur was in handen van regenten (hoge bestuurders in Nederlandse steden, gewesten en op het platteland, die de bovenlaag van de maatschappij vormden). De steden werden bestuurd door een vroedschap. De stadhouder was de hoogste functionaris in de gewesten. De stadhouder was de machtigste man van de Republiek. Hij was opperbevelhebber van leger en vloot, hield in zijn gewesten toezicht op de rechtspraak en kon gratie verlenen. De gewesten werkten samen in de Staten-Generaal.

Amsterdam was de belangrijkste stapelmarkt (plaats waar goederen in pakhuizen worden opgeslagen en vandaar verder worden verhandeld) van Europa. Je kon het echt de Gouden Eeuw (economische en culturele bloeiperiode) noemen.

De godsdienststrengheid werd niet meer zo nauw genomen, zelfs katholieken konden hun geloof houden, als ze het maar niet al te zichtbaar maakten.

Overall in Europa veroorzaakten godsdienstige tegenstellingen en vorstelijke centralisatiepolitiek opstanden en oorlogen. Maar de uitkomst was overall anders. Engeland werd uiteindelijk een constitutionele monarchie (koninkrijk waarbij de macht van de koning gebonden is aan een grondwet -> constitutie), met een beperkte macht voor de koning. Oostenrijk en Frankrijk werden absolute monarchieën. Daar kreeg de koning juist meer macht dan ooit. Lodewijk XIV werd de langst regerende vorst uit de Europese geschiedenis. Onder hem bereikte het absolutisme (regeringssysteem waarbij de macht van de koning niet wordt beperkt door een grondwet of door rechten van andere organen) een hoogtepunt.

Lodewijk XIV beperkte de macht van de adel en de steden, hij besliste alleen, zonder om toestemming te vragen, de Staten-Generaal riep hij niet meer bijeen. In de provincies stelde hij intendanten aan, deze hoge ambtenaren inden belastingen, rekruteerden soldaten en bemoeiden zich met de rechtspraak, de landbouw en nog veel meer zaken.

Ook maakte hij een eind aan de godsdienstvrijheid en begon de hugenoten (franse calvinisten) te vervolgen. Om het uitgebreide bestuur en leger te financieren, was wel veel geld nodig. Daarom voerde Lodewijks minister van financiën, Jean Baptiste Colbert, een krachtige politiek van mercantilisme (economisch systeem in de 17e en 18e eeuw waarbij de overheid de nationale economie versterkte door bevordering van productie en export, het afremmen van import en ander ingrijpen in de economie), er werden bijvoorbeeld wegen gebouwd en de interne tollens werden afgeschaft.

De Italiaan Galileo Galilei bevestigde het de theorie van Copernicus, namelijk dat de zon stil staat en de aarde en de andere planeten draaien om de zon heen. Door telescopen te bouwen zag hij dat het oude wereldbeeld niet klopte, hij zag dat de oppervlakte van de maan ruw was en dat de maan niet zelf licht gaf, maar het zonlicht weerkaatste, hij zag dat om Jupiter heen manen cirkelden en hij zag dat de sterren veel verder weg waren dan de planeten.

Galilei moest zijn denkbeelden van de kerk herroepen, en dat deed hij, en pas in 1616 erkende de paus dat niet Galilei, maar de kerk zich had vergist.

De wetenschappelijke revolutie (doorbraak van een wetenschappelijke manier van denken in de 17e eeuw in Europa, waarbij het systematisch verwerven van kennis door eigen observaties, experimenten en logisch redeneren centraal staan), bereikte een hoogtepunt. Er lag een mechanisme aan ten grondslag: de zwaartekracht.

Door de wetenschappelijke revolutie kwamen de exacte wetenschappen tot bloei. Er ontstond een nieuw wereldbeeld, waarin alles logisch en via vaste wetten kon worden verklaard. De telescoop en de microscoop werden uitgevonden. De wetenschappelijke revolutie leidde tot optimisme. Zo leidde de wetenschappelijke revolutie van de 17e eeuw tot de verlichting van de 18e eeuw.

### **3. Tijdvak 7: tijd van pruiken en revoluties(1700-1800)/eeuw van de Verlichting**

(Op 14 juli 1789 vond de bestorming van de Bastille plaats in Parijs. Dit was een van de grootste gebeurtenissen in de Franse Revolutie)

In 1751 begon in Parijs een megaproject: de publicatie van alle nuttige kennis van de mensheid. De grootste deskundigen werkten er aan mee, Het was dan ook voor een hoog doel: een basis leggen voor de verdere vooruitgang van de mensheid. De Encyclopedie ontstond. Het was een typisch product van de verlichting (beweging die meende dat met de rede alles kan worden verklaard en dat een op de rede gebaseerde samenleving opgebouwd moet worden, met rationalisme (gebruik van gezond verstand), vrijheid, gelijke rechten voor alle mensen en verdraagzaamheid zou er meer licht komen in het leven). De verlichting kwam voort uit de wetenschappelijke revolutie van de 17e eeuw.

Een bekende verlichtingsdenker was de Fransman Voltaire. Hij was een voorstander van de godsdienstige vrijheid en tolerantie. Hij was ook een deïst, dat is iemand die gelooft dat een opperwezen het heelal heeft gemaakt, en daar op een gegeven moment klaar mee was, en verder konden de mensen met hun verstand bepalen wat goed en kwaad was, etc.

Andere verlichtingsdenkers gruwden juist van het absolutisme. Als de macht in een hand was, vonden zij, leidde dat tot machtsmisbruik. De Fransman Montesquieu bijvoorbeeld, vond dat wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht van elkaar gescheiden moesten zijn, dit werd ook wel de driemachtenleer genoemd.

Adel en geestelijken hoefden geen belasting meer te betalen. De gewone burgers en boeren gingen hier opnieuw onder lijden. Intussen kwam de overheid van de belastingen niet rond. Er werd op een bepaalde manier geregeerd, namelijk door een verlicht absolutisme (systeem

waarbij een verlichte vorst de absolute macht heeft en verlichte hervormingen van bovenaf probeert in te voeren).

Nederland had geen koning en nauwelijks adel. Toch drukten de regenten meer en meer op de rest van de bevolking. Het volk kwam in opstand en riep om de terugkeer van Oranje. De prins van Oranje kon daardoor overal zijn tegenstanders onder de regenten wegwerken en in alle gewesten zelf stadhouder worden. De Republiek leek ineens wel een monarchie. Maar de stadhouder bleek net zo weinig voor het volk te doen als de regenten.

De onthoofding van Lodewijk XVI was een hoogtepunt in de Franse revolutie die in 1789 was begonnen. En die revolutie was onderdeel van een reeks democratische revoluties (ingrijpende politieke verandering, waarbij een democratische grondwet word ingevoerd). De Amerikanen wilden geen belasting aan Brittannië betalen, zolang ze niet waren vertegenwoordigd in het Britse parlement. Om hun verzet kracht bij te zetten, vormden de dertien koloniën een gezamenlijk Congres. Hierdoor brak in 1775 de Amerikaanse vrijheidsoorlog uit. 8 jaar later erkende Groot-Brittannië de Amerikaanse onafhankelijkheid, waarna de Verenigde Staten een grondwet (wet waarin staat hoe er geregeerd moet worden en wat de rechten en plichten van de burgers zijn) aannamen.

Bij de grondwet hoorden grondrechten (basisrechten voor alle burgers die zijn vastgelegd in de grondwet).

De Amerikaanse revolutie maakte diepe indruk in Europa, zeker in Frankrijk. Hier was het bewijs dat verlichte ideeën werkten. Uiteindelijk ging zag koning Lodewijk XVI nog maar een uitweg uit de financiële crisis: de Staten-Generaal bijeenroepen. Dat was een breuk met het absolutisme. De burgervertegenwoordigers zouden pas toegeven als er een grondwet was. Lodewijk leek eerst toe te geven, maar spaarde een leger op rond Parijs. Dit bracht de bevolking van Parijs op een hoogtepunt bij de bestorming van de Bastille. Uiteindelijk kregen alleen welgestelden het volledige staatsburgerschap (persoon met de politieke rechten van een burger in een staat) met kiesrecht.

De revolutie werd teruggedrongen en de grootste erfenis van de revolutie was dat de democratische idealen overal wortel schoten.

Na 1500 brachten de Spanjaarden en Portugezen de trans-Atlantische slavenhandel (handel in zwarte Afrikaanse slaven tussen Afrika en Amerika) op gang. De sterke Afrikanen waren geschikt voor het zware werk op de plantages en in de mijnen. Vanaf de 17e eeuw deden ook Nederlanders, Britten en Fransen aan de slavenhandel mee. Dit alles was onderdeel van een Driehoeks handel tussen Europa, Afrika en Amerika. Deze Driehoeks handel werd beheerst door bijvoorbeeld de WIC. De slaven werden behandeld als beesten.

Maar in 1787 richtten Britse abolitionisten (beweging voor de afschaffing van slavenhandel en slavernij) een beweging op tegen slavernij en slavenhandel.

#### **4. Tijdvak 8: tijd van burgers en stoommachines(1800-1900)/industrialisatietijd**

(Met deze eeuw begint de moderne tijd en de contemporaine (eigentijdse) geschiedenis.

Deze tijd word ook wel de industrialisatietijd genoemd)

De industriële revolutie betekende voor de mensheid de grootste verandering sinds de komst van de landbouw. Er ontstond een nieuw type maatschappij. Na vele eeuwen ging de landbouw stedelijke samenleving over in de industriële samenleving.

Met de industriële revolutie (omwenteling in productiemethoden, waarbij handarbeid wordt vervangen door machines) maakten handwerktuigen en trekdieren plaats voor machines, aangedreven door stoom en later gas of elektriciteit. Het was wel een traag proces.

Het begon met behoorlijk simpele uitvindingen zoals ijzeren spinmachines en de stoompomp. De industriële revolutie maakte deel uit van een groot aantal veranderingen, die elkaar versterkten. Een daarvan was de agrarische revolutie (verbetering van landbouwmethodes waardoor de agrarische productie steeg, de bevolking groeide en de boerenbevolking afnam). Een andere onmisbare verandering was de transportrevolutie (radicale verbetering van vervoersmogelijkheden). De stoommachine maakte de stoomlocomotief mogelijk. Via

kanalen en spoorlijnen konden goederen vervoerd worden. Er ontstond een nationale markteconomie en Groot-Brittannië werd het middelpunt van de wereldeconomie. De stedelijke arbeidersklasse en burgerij groeiden, het aandeel van de plattelandsbevolking nam snel af.

De industrialisatie leidde tot een sterke groei van burgerij en de arbeidersklasse. Maar de Europese regeringen wilden aan het begin van de 19e eeuw de macht van monarchie en de adel handhaven. Er ontstonden drie grote politieke stromingen die zich daartegen verzetten: het liberalisme, het nationalisme en het socialisme.

Deze politieke stromingen (beweging die deel wil nemen aan het bestuur vanuit bepaalde opvattingen over de juiste inrichting van de maatschappij) verzette zich tegen de autoritaire orde.

De liberalen wilden de vrijheden en rechten van het individu centraal stellen. Maar deze stroming kwam geleidelijk in het gedrang door de opkomst van het socialisme (politiek-maatschappelijke stroming en emancipatiebeweging van de arbeidersklasse die streeft naar meer gelijkheid en gelijkwaardigheid), en een nieuw, agressief nationalisme (voorliefde voor het eigen volk, streven naar nationale zelfstandigheid in een eigen natiestaat).

Er ontstond in Duitsland een Duitse eenheid, onder leiding van de Pruisische kanselier (regeringsleider) Bismarck.

Aan het eind van deze eeuw kwamen nog twee politiek-maatschappelijke stromingen op: het confessionalisme en het feminisme.

In 1815 zaten in heel Europa erfelijke vorsten op de troon, maar overal was de macht van de koning afgenomen. Nederland ging samen met België op in het Koninkrijk der Nederlanden. De prins van Oranje kwam op de troon, Willem I. Er kwamen een grondwet en een parlement, maar volksinvloed was er nauwelijks. Het parlement werd benoemd: de Eerste Kamer door de koning, de Tweede Kamer door de provincies.

Toen bekend werd dat Willem I door ongecontroleerde uitgaven het land bijna bankroet had gemaakt, kwam het liberalisme een beetje tot leven. Uiteindelijk liet de geschrokken koning de liberale leider Thorbecke bij zich komen en vroeg hem een nieuwe grondwet te schrijven. De koning was in 24 uur van zeer conservatief zeer liberaal geworden. Thorbeckes grondwet van 1848 gaf de macht aan het parlement. De meeste macht kreeg de Tweede Kamer, die voortaan rechtstreeks door de burgers zou worden gekozen.

Thorbecke bepaalde dat alleen mannen die voldoende belasting betaalden, mochten stemmen.

Aletta Jacobs streed voor algemeen kiesrecht. Dit gebeurde ook onder invloed van het feminisme (het streven naar een gelijkwaardige positie van de vrouw). In 1918 mochten voor het eerst alle mannen stemmen, vier jaar later waren de eerste verkiezingen met algemeen kiesrecht.

Politiek werd in de 19e eeuw steeds minder alleen een zaak van een kleine elite en steeds meer een zaak van de massa. De kiesrechtuitbreidingen bevorderden de opkomst van emancipatiebewegingen. In veel landen werd het socialisme de sterkste emancipatiebeweging, maar in Nederland werd het socialisme overschaduwd door het confessionalisme.

Het confessionalisme (politiek-maatschappelijke stroming die uitgaat van een geloof -> confessie) kwam pas op in de tweede helft van de 19e eeuw. Vooral de achteruitgang van het christendom en de verscherping van de klassentegenstellingen vonden ze schrikbarend. Ze wilden een christelijke samenleving met harmonische samenwerking met werkgevers en werknemers.

Rechtzinnige protestanten en katholieken die voorheen aartsvijanden waren, gingen nu samenwerken tegen de gezamenlijke vijand: het verlichte liberalisme. Beiden streefden naar gelijkberechtiging van hun aanhang aan de verlichte burgerij: het waren emancipatiebewegingen (beweging die naar gelijkberechtiging streeft). Pas in de Eerste Wereldoorlog sloten ze weer vrede.

Het algemeen kiesrecht werd ingevoerd en het bijzonder (christelijk) onderwijs kreeg evenveel geld als het openbare onderwijs. De katholieke kinderen gingen naar een katholieke school en de orthodox-protestantse kinderen gingen naar hun school. Dit versterkte de verzuiling (opdeling van de natie in levensbeschouwelijke groepen (zuilen), waarvan de leden weinig contact hebben met leden van andere zuilen en zijn aangesloten bij verzuilde organisaties, zoals scholen en vakbonden). Geleidelijk vormden ook de socialistische een eigen zuil. De rest van de bevolking ging vanzelf behoren bij de 'neutrale' zuil.

Vrouwen mochten gaan werken, maar het was gebruikelijk dat als ze trouwden, ze stopten met werken.

De industrialisatie leidde tot het ontstaan van een sociale kwestie: een debat over de slechte arbeids- en leefomstandigheden van de arbeiders. In Nederland kwam dat debat pas na 1870 op gang.

Rond 1870 ontstond in Nederland voor het eerst grootschalige arbeidsonrust. Er waren stakingen, de eerste vakbonden werden opgericht en het socialisme begon nu ook hier op te komen. Ambachtelijke arbeiders kwamen in de problemen door de industrialisatie.

De sociale kwestie (door de industriële revolutie ontstond het vraagstuk van de armoede en de slechte werk- en leefomstandigheden van de arbeiders en de vraag hoe de arbeiders konden worden geïntegreerd in de samenleving) veroorzaakte bij de burgerij twijfel aan het ver doorgevoerde economisch liberalisme.

Artsen, onderwijzers en sommige fabrikanten wilden een verbod op kinderarbeid. Op initiatief van het liberale Kamerlid Van Houten werd in 1874 de kinderarbeid voor het eerst wettelijk beperkt, het verbood het in dienst nemen van kinderen onder de twaalf jaar.

Op een gegeven moment kwam er de Arbeidswet die in de industrie nachtarbeid voor vrouwen en jongens tot zestien jaar verbood en hun werkdag beperkte tot elf uur.

Het grootste deel van de 19e eeuw was Groot-Brittannië de absolute wereldmacht op zee. In de tijd van het modern imperialisme (de Europese expansie vanaf 1870, waarbij Europese mogendheden hun koloniale bezit uitbreidden en hun kolonies grondiger gingen exploiteren, het streven naar territoriale machtsuitbreiding door directe heerschappij of via invloedssferen) kreeg Groot-Brittannië te maken met concurrentie.

Er ontstonden nieuwe industrieën, zoals de elektronische, de chemische, de staal- en de olie-industrie. Er ontstond een wereldwijde arbeidsverdeling. Ook de ontwikkeling van de transportsector versterkte de koloniale expansie (opening Suezkanaal).

## **5. Tijdvak 9: tijd van de wereldoorlogen(1900-1950)/eerste helft 20<sup>e</sup> eeuw**

Op 4 augustus 1914 begon de Eerste Wereldoorlog. En steeds duidelijker stonden twee blokken tegenover elkaar: Duitsland en Oostenrijk-Hongarije (de centralen) aan de ene kant, Rusland, Frankrijk en Engeland (de geallieerden) aan de andere kant.

Dit brak uit in een oorlog, maar zonder doorbraak. Eind 1914 waren er al meer doden gevallen dan in alle oorlogen daarvoor bij elkaar. Met nieuwe wapens probeerden men elkaar te doden, zoals gifgas en gevechtsvliegtuigen. Op 11 november 1918 zwegden de wapens, er waren enorm veel doden gevallen, maar er was weinig bereikt.

In 1929 begon een economische wereldcrisis, die vele jaren zou duren. De crisis bracht overal verarming, werkloosheid en wanhoop. De crisis (ernstige verslechtering) kwam des te harder aan omdat er geen rekening mee was gehouden, omdat er al tientallen jaren geen crisis meer was geweest door de technologische veranderingen.

Op 24 oktober 1929, Zwarte Donderdag, brak op de effectenbeurs van New York paniek uit. De fors gestegen aandelenkoersen daalden ineens pijlsnel en zouden tot 1932 blijven dalen. Het spaargeld van miljoenen Amerikanen verdampte. De landbouw en industrie konden hun producten niet meer kwijt, de ene na de andere fabriek moest sluiten. Miljoenen wanhopige werklozen hadden nauwelijks te eten. Over heel de wereld ging het zo. Het wereldkapitalisme leek ten dode opgeschreven. De liberale economische politiek werkte niet meer.

Er kwam pas herstel toen de nieuwe Amerikaanse president Roosevelt in 1933 zijn nieuwe plan begon uit te voeren. Dit kwam erop neer dat de overheid op grote schaal ingreep in de economie. Er kwamen sociale uitkeringen. Toch ging de crisis niet echt over. Het enige land zonder werkloosheid was de Sovjet-Unie.

Dit alles maakte dat de overheid na de oorlog de greep op de economie vergrootte en er een uitgebreid stelsel van sociale zekerheid kwam.

De Eerste Wereldoorlog bracht een antidemocratisch monster voort: het totalitarisme. Kort na elkaar ontstonden na 1917 drie totalitaire ideologieën (een geheel van opvattingen over de maatschappij): het communisme (radicale politieke stroming die het particuliere bezit van de productiemiddelen wil afschaffen), het fascisme (verzamelnaam voor extreem-nationalistische ideologieën en stromingen, die geweld verheerlijken, antidemocratisch en anticommunistisch zijn en de nadruk leggen op krachtig leiderschap) en het nationaalsocialisme (ook wel nazisme, variant van het fascisme, het stelt alleen niet de staatsmacht voorop, maar de rassenleer). In Rusland greep Lenin de macht als communist. In Italië greep Mussolini de macht als fascist. Adolf Hitler greep de macht als nationaalsocialist in Duitsland. Volgens de rassenleer voerde de Duitsers een strijd op leven en dood met minderwaardige rassen, zoals slaven en joden. In de communistische ideologie deden ras en natie er niet toe, maar ging het er om dat wereldwijd de arbeidersklasse aan de macht kwam. Communisme en fascisme hadden ook belangrijke overeenkomsten, waardoor ze beiden gerekend kunnen worden tot het totalitarisme (politiek systeem dat een totale controle van de maatschappij nastreeft, ook het denken en voelen van alle mensen).

Het symbool van de nazi's was het hakenkruis, en het symbool van de communisten was een hamer en een sikkel. Er werd meedogenloos geheerst en werden veel mensen vermoord die tegen het regime ingingen.

De totalitaire regimes drukten niet alleen alle verzet de kop in, ze wilden ook dat iedereen zich met hart en ziel voor hen inzette. Om enthousiasme te wekken, voerden ze propaganda (het verspreiden van ideeën en het beïnvloeden van meningen). Ze gebruikten vlaggen, vaandels en andere symbolen, verspreidden posters, verheerlijkten de eigen leiders en maakten die van hun tegenstanders zwart, en schilderden de eigen ideologie zo positief mogelijk af en die van de tegenstanders zo negatief mogelijk. De Eerste Wereldoorlog betekende een impuls voor de staatspropaganda. De propaganda werkte beter dan ooit doordat hij werd gecombineerd met onderdrukking. Het effect van de propaganda werd verder vergroot door het gebruik van nieuwe communicatiemiddelen (alle middelen waarmee informatie wordt overgebracht). De Joden werden op een wrede manier zwart gemaakt op films en radio. In de Sovjet-Unie werd Stalin verheerlijkt, in Duitsland werd Hitler verheerlijkt.

Belangrijk voor de totalitaire regimes waren ook de massaorganisaties (organisatie waarbij grote massa's mensen aangesloten zijn). Mensen en kinderen werden overal geïndoctrineerd.

Tussen de wereldoorlogen groeide in de koloniën het verzet tegen het Europese imperialisme. De Nederlandse regering was niet van plan hieraan toe te geven. De koloniale overheersing sprak niet overal meer vanzelf na de Eerste Wereldoorlog. Mahatma Gandhi was bijvoorbeeld de leider van het Indiase verzet. Hij streefde naar de vestiging van een nationale staat, met gelijke rechten voor iedereen. Hij keerde zich tegen de industrialisatie. India kreeg van de Britten een grote mate van zelfbestuur. Ook in Nederlands-Indië ontstonden opstanden onder invloed van de communistische partij. Dit werd later weer de kop in gedrukt.

Volgens Hitler moest de Eerste Wereldoorlog worden overgedaan, maar nu zou Duitsland overwinnen en heel Europa in zijn macht krijgen. De Tweede Wereldoorlog begon met spectaculaire Duitse successen. De Duitsers liepen Polen onder de voeten vielen in het voorjaar van 1940 Nederland, België en Frankrijk aan.

Tegen deze blitzkrieg waren de Fransen en Britten niet opgewassen. Na de uitschakeling van Frankrijk wilden de Duitsers het Britse luchtruim veroveren. Boven Zuid-Engeland ontbrandde een luchtoorlog, die Groot-Brittannië op het nippertje overleefde. Duitsland ging nog wel maanden door met het bombarderen van Londen en andere Engelse steden. Er velen enorm veel doden en miljoenen mensen vluchtten naar het platteland. De Duitsers veroverde de Balkan en trokken daarna de Sovjet-Unie binnen. Ze veroverden ontzettend veel maar bij Moskou werden ze teruggeslagen. Hitler verklaarde de oorlog aan de VS, maar hiermee tekende hij zijn doodvonnis. Maar de Sovjetsoldaten sloegen de Duitsers steeds verder terug en Duitsland onderging een verschrikkelijke nederlaag. De westelijke geallieerden landden in 1944 in Normandië. Toch viel Berlijn pas op 2 mei 1945. Hitler had zelfmoord gepleegd. Een week later gaf Duitsland zich over. Het dodental van de Tweede Wereldoorlog was zes keer zo hoog als dat van de Eerste Wereldoorlog. Alle partijen pasten in de Tweede Wereldoorlog op ongekende schaal geweld toe tegen de burgerbevolking. Ook van de Sovjetzijde werd de oorlog met grote wreedheid gevoerd. Ook de westelijke geallieerden terroriseerde de Duitse burgerbevolking. Grote Duitse steden werden gebombardeerd door de Britten en de Amerikanen. Uiteindelijk kostte dat een miljoen burgers het leven. Na de Duitse capitulatie (overgave) moesten de VS nog afrekenen met Japan. Die boden fanatiek verzet. De Amerikanen bombardeerde alle Japanse steden. Toen dat niet hielp zetten ze hun nieuwste massavernietigingswapen in, de atoombom. Het effect was zo ontzagwekkend en afschuwelijk dat Japan een week later capituleerde. Het was de eerste kennismaking van het westen met de genocide (volkerenmoord) op de joden. De Holocaust herinnert eraan waartoe racisme en discriminatie kunnen leiden. Verbittering en frustratie bleken wel degelijk een voedingsbodem voor antisemitisme (vijandigheid tegen joden). Het anti-Joodse geweld wat allang zichtbaar was, barste los in de kristalnacht, in de nacht van 9 op 10 november 1938. Honderden joden werden vermoord en winkels en huizen werden geplunderd. Hitler gaf het uitmoorden van de joden in handen van de SS. De Endlösung (eindoplossing) van Hitler was dat het continent zou worden uitgekamd en alle joden vergast zouden worden in de daarvoor bestemde gaskamers in de vernietigingskampen. Eind 1942 waren er al vier miljoen joden vermoord. 10 mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen. Nederland was verbijsterd, want ze hadden gehoopt weer neutraal te blijven. Nederland capituleerde al op de vijfde dag. De regering, inclusief koningin Wilhelmina, vluchtte naar Londen. Hitler benoemde de nazi Seyss-Inquart tot rijkscommissaris, ofwel hoogste machtshebber in Nederland. De bezetting (toestand waarin een legermacht een gebied is binnengekomen en dat onder bedwang houdt) was begonnen. Via de Unie hoopten Duitsers de Nederlanders tot het nationaalsocialisme te bekeren, maar dat bleek een illusie. De onderdrukking en terreur namen toe. De joden werden weggevoerd. De bezetting werd onaangenaam. Auto's en fietsen werden in beslag genomen, radio's moesten worden ingeleverd. Velen doken onder om aan de dwangarbeid te ontkomen en er kwamen tekorten aan alledaagse artikelen, zoals textiel, schoenen en zeep. De Duitsers gedroegen zich steeds barser. In september 1944 bevrijdden de geallieerden het zuiden, maar ze bleven steken bij de grote rivieren. In Holland en Utrecht volgde een Hongerwinter die duizenden mensenlevens kostte. Alles was grauw en treurig. Er was op straat geen verkeer meer, treinen reden niet meer, overal lag puin, vuilnis werd niet opgehaald, scholen bleven dicht, er was geen stroom meer en nog maar een heel klein beetje water. Toen in mei 1945 de bevrijding kwam, was Nederland geruïneerd. De bezetting was zo'n nachtmerrie geworden dat voortaan de geschiedenis werd opgedeeld in 'voor en na de oorlog'.

**6. Tijdvak 10: tijd van televisie en computer(vanaf 1950)/tweede helft 20<sup>e</sup> eeuw**  
(Televisies en computers staan symbool voor de welvaartsgroei in de westerse wereld)  
In 1945 begreep de Britse regering dat de dagen van het koloniale rijk geteld waren. Ze hadden ook hun handen vol aan de wederopbouw in hun eigen land. De nieuwe



socialistische regering besloot daarom India zo snel mogelijk te verlaten. Deze aftocht leidde tot drama's. De haat tussen moslims en hindoes kreeg alle ruimte en er vielen honderdduizenden doden. Brits-Indië viel uiteen in twee staten: India en Pakistan, hindoes in India, moslims in Pakistan. In Palestina liep het joods-Palestijnse geweld uit de hand, de joden riepen de staat Israël uit. De oorlog eindigde negen maanden later met de verdrijving van driekwart van de Palestijnen. Op 17 augustus 1945 riep Soekarno in Indonesië de onafhankelijkheid uit. Ho Chi Minh deed hetzelfde in Vietnam.

Twee nieuwe supermachten maakten de dienst uit: de VS en de Sovjet-Unie. Nederland stuurde soldaten naar Indonesië, maar het mocht niet baten, er kwamen er velen van om. Uiteindelijk dwongen de VS Nederland om Indonesië op te geven. Ook Frankrijk moest de Vietnam en Algerije opgeven en Nederland gaf vrijwillige Suriname de onafhankelijkheid. In Europa had de trots op de koloniale imperia (koninkrijk) plaatsgemaakt voor schaamte over het koloniale verleden.

De Tweede Wereldoorlog was nauwelijks voorbij toen een nieuw wereldwijd conflict ontstond: de Koude Oorlog (toestand van permanente vijandschap tussen de VS en de Sovjet-Unie, die van 1945 tot het einde van de jaren 1980 de wereldpolitiek beheerste. Er kwam een machtsverdeling in Europa en de gebieden werden verdeeld. De wereld raakte verdeeld in twee blokken. Midden in Europa kwam een ondoordringbaar 'ijzeren gordijn'. Om te voorkomen dat Stalin ook andere landen in zijn macht kreeg, beloofde de Amerikaanse president Truman economische en militaire steun aan landen die door het communisme werden bedreigd. Met deze containmentpolitiek (indamming) wilde hij het communisme 'indammen'. In de westerse bezettingszones kregen de Duitsers in 1949 weer een eigen staat: de Bondsrepubliek Duitsland. In de sovjetzone stichtten de communisten de Duitse Democratische Republiek (DDR). Daarmee was in Europa de blokvorming (tijdens de Koude Oorlog vormden de VS en de Sovjet-Unie twee vijandige. Ideologisch tegengestelde blokken) voltooid.

De Korea-oorlog veroorzaakte paniek in Europa. Met de atoombom leek Stalin gevaarlijker dan ooit. Miljoenen mensen sloegen al voedselvoorraden in, maar er gebeurde niets -> vandaar dat het de koude oorlog heet. In 1961 bouwde de DDR de Berlijnse Muur.

De zwaarste atoombommen werden getest, maar niet gebruikt, omdat ze zo'n ontzagwekkend vernielende kracht hadden. Toch ontstond er een bizarre wapenwedloop (race om het sterkste wapenarsenaal te krijgen). Ze bouwden kernraketten. Hierna sloten ze een wapenbeheersingsakkoord.

Men geloofde in de oude Romeinse overtuiging dat wie vrede wil, zich moet voorbereiden op oorlog. De kernwapens moesten de vijand afschrikken. Zo bleef de dreiging van een allesvernietigende atoomoorlog (oorlog gevoerd met kernwapens) bestaan. De angst voor een nucleaire Holocaust leidde in West-Europa tot massale protesten.

De Sovjet-Unie werd geregeerd door bejaarden, die de economische problemen twintig jaar lang hadden laten voortwoekeren. Hierna kwam Gorbatsjov aan de macht, en stopte de wapenwedloop. Na 1985 werd de Koude Oorlog verrassend snel beëindigd. Nadat Gorbatsjov had laten blijken dat hij het communistische blok niet meer met dwang bijeen zou houden, viel het in 1989 uiteen. De problemen in de Sovjet-Unie namen alleen maar toe. De Sovjeteconomie stortte in en in 1991 scheidde de ene na de andere Sovjetstaat zich af. De overgebleven staten hieven de Sovjet-Unie met Kerstmis 1991 op. De Koude Oorlog was definitief voorbij.

Rond 1948 begon in de westerse wereld een lange periode van ongekennde economische groei, die tot 1973 zou duren. Door de welvaart in deze 'gouden jaren' veranderde het dagelijks leven in Europa grondig en voorgoed, ook in Nederland. De regering gaf ruim baan aan de industrie en begon met de opbouw van de sociale zekerheid. Al in 1947 regelde Drees dat iedere 65-plusser een uitkering kreeg; later werd dat de AOW. In 1970 was het autobezit algemeen en stond er in bijna elke Nederlandse huiskamer een tv-toestel. De Nederlanders veranderden van een zuinig, sober volk in een natie van gretige consumenten.

In 1973 kwam abrupt een eind aan deze gouden jaren. Voor het eerst sinds de crisisjaren ontstond massawerkloosheid. Vooral in de industrie, werd veel geautomatiseerd, waardoor veel werkloosheid ontstond. Toch begon de welvaart na 1985 weer te stijgen. Vooral toen na 1995 de informatiemaatschappij (postindustriële samenleving -> samenleving waarin mensen in werk en vrije tijd veel gebruikmaken van informatie- en communicatietechnologie, zoals computers en mobiele telefoons) tot volle ontplooiing kwam.

De toenemende welvaart en bestaanszekerheid gaven een gevoel van vrijheid en onafhankelijkheid. Dat leidde tot grote sociaal-culturele veranderingen (veranderingen in de relaties tussen groepen in de samenleving, zoals mannen en vrouwen). Voorheen werkten mannen, vrouwen zorgden, kinderen gehoorzaamden hun ouders zonder vragen, over seks werd niet gesproken en de meeste Nederlanders gingen naar de kerk. Vanaf 1960 veranderde dat helemaal.

Het gezin bleef de meest voorkomende samenlevingsvorm, maar binnen het gezin veranderde veel. Thuiszitten voor de vrouw werd saai, dat was een van de oorzaken van de 'tweede feministische golf'. De vrouwenemancipatie was onderdeel van een bredere ontwikkeling: de individualisering. Het individu met zijn behoeften stond centraal.

De welvaartsgroei hielp de vijandschap in Europa te overwinnen. Na 1945 vochten de Europese landen hun meningsverschillen niet meer uit op het slagveld, maar aan de onderhandelingstafel. Europa werd een eenheid.

Schuman stelde voor de Franse en Duitse staal- en steenkoolsector onder gemeenschappelijk bestuur te brengen, dit om een revanche van de Duitsers te voorkomen. Het plan van Schuman leidde in 1952 tot de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS). Ze had zes leden: Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg. De Duitse hereniging werd voor Europa het uur van de waarheid. Op 9 november 1989 viel de Berlijnse Muur. Duitsland wilde zich herenigen met Oost-Duitsland.

Er werd voorgesteld om de goede samenwerking te houden. Als symbool voor de eenheid werd de gemeenschap omgedoopt in Europese Unie (samenwerkingsverband van Europese staten). Er zou een gemeenschappelijke munt komen, en de euro kwam op 1 januari 2002. Veel Nederlands-Indiërs hadden zich in Nederland gevestigd, maar in het begin vormden dit problemen. Na verloop van tijd gingen deze problemen over en vonden de Indo's werk en gingen op in de samenleving. Met de Molukkers waren meer problemen. Ook dit veranderde na een tijd. Op een gegeven moment kwamen er grote groepen Turken en Marokkanen naar Nederland als 'gastarbeiders'. Waar in het begin ook problemen waren met de Surinamers, werden zij op een gegeven moment een kleurrijke aanwinst van de multiculturele samenleving (een samenleving waarin verschillende culturen naast elkaar en door elkaar leven). Tegelijk groeide de onvrede over de asielzoekers en illegalen (mensen die niet legaal in een land verblijven). Marokkaanse jongen werden steeds vaker in verband gebracht met overlast en criminaliteit. Veel Nederlanders voelden zich niet meer thuis in Nederland. De aanwezigheid van allochtonen en moslims had Nederland veranderd. Nederland was een pluriforme samenleving (veelvormig) geworden.

## **B. Historische context: Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden 1515-1648**

### **1. Waardoor brak er een opstand uit in de Nederlanden, 1515-1572?**

In 1515 werd Karel V landsheer van de Nederlanden. De Nederlanden bestonden toen uit 17 **gewesten**. Er was geen eenheid, omdat ze hun eigen gewoontes en regels hadden. Gewesten en steden hadden privileges (vb. eigen rechtspraak). Hoe meer belasting, hoe meer privileges. De vorst wilde centralisatie (besturen vanuit één punt met uniforme wetten), omdat zijn macht hierdoor minder werd. De privileges werden bedreigd door de centralisatiepolitiek. Karel V benoemde een landvoogd die de leiding had voor als hij er zelf niet was. Vlaanderen en Brabant waren de belangrijkste gewesten, omdat ze de meeste belasting betaalden → meer invloed. Ze waren sterk verstedelijkt. De stedelijke burgerij had veel

macht. In het algemeen was er veel **nijverheid** en **handel** in de Nederlanden en het ging economisch erg goed.

Aan het begin van de 16<sup>e</sup> eeuw begon een hervormingsbeweging in de kerk. De oorzaak hiervan was dat hervormers zeiden dat alleen wat in de Bijbel stond waar en zuiver was. Er was verder veel kritiek op de levenswijze van geestelijken en de macht en rijkdom van de kerk. er ontstond een breuk tussen katholieken en protestanten(hervormers) en de protestanten richtten hun eigen kerk op. De splitsing in de kerk heet de Reformatie/Hervorming.

Maarten Luther en Johannes Calvijn stonden aan het hoofd van de Reformatie. Luther schreef zijn 95 stellingen waar kritiek op de rooms-katholieke kerk in stond. Hij moest daarom verschijnen op de **Rijksdag in Worms**(1521) om dit terug te nemen, maar hij weigerde. Hij vond dat alleen de Bijbel richtinggevend is en niet de paus/katholieke kerk. ook vond hij de machtsaanspraken van hun onterecht.

De ideeën van Luther werden verspreid via boeken en pamfletten en vormden een bedreiging voor Karel V, omdat hij steunde op de macht van de katholieke kerk. door de Rijksdag in Worms hadden Duitse vorsten voor het protestantisme/Luthers kant gekozen en raakten ze in oorlog met Karel V.

Calvijn vond dat onderdanen zich mochten verzetten tegen godsdienstpolitiek van de vorst als ze het er niet mee eens waren. Burgers mochten in opstand komen tegen de overheid die zich niet aan Gods wil hield, maar Luther vond juist het tegenovergestelde. Volgens hem moesten burgers trouw zijn aan de overheid → belangrijk verschil. De aanhangers van Luther heetten lutheranen en van Calvijn calvinisten. In NL was het calvinisme erg populair.

Vorsten stonden vaak maar één godsdienst toe om chaos te voorkomen(vb. Karel V → Katholiek). Karel V vervolgde protestanten, maar lokale overheden moesten de uitvoering hiervan regelen. Veel werkten hier niet aan mee en de eerstvolgende Rijksdag werd het duidelijk dat veel vorsten het niet met hem eens waren. Hierdoor besloot hij dat lokale overheden zelf mochten beslissen het Edict in te voeren of niet.

De protestantenvolging in NL werd gecentraliseerd en werd uitgevoerd door de Spaanse inquisitie(groep dat ketters moest opsporen en straffen).

- Kettervervolging: vervolging van protestanten → ketters kregen doodstraf.

In DU waren een aantal vorsten aanhangers van Luther geworden en weigerden daarom maatregelen tegen het protestantisme uit te voeren → Schmalkaldisch verbond. Het lukte Karel V niet om een oorlog tegen hun te winnen en daarom kwam in 1555 de Vrede van Augsburg → wie het gebied beheerst, beheerst de godsdienst. De verdeeldheid in Karels rijk bleef bestaan en hij werd gedwongen het protestantisme toe te staan in Duitse gebieden. Het lukte hem niet het protestantisme te verslaan en trad daarom af → zoon Filips II aan de macht.

Filips II vertrok naar Spanje en benoemde zijn halfzus Margaretha van Parma tot landvoogdes. Zij zette de centralisatiepolitiek en vervolging voort, maar kreeg te maken met veel protest tegen hoge belastingen, de centralisatiepolitiek en de strenge godsdienstpolitiek. Vooral de adel was tegen centralisatiepolitiek, omdat ze bang waren hun macht te verliezen. Door de lagere adel werd in 1566 het Smeekschrift aangeboden, omdat ze wilden dat de kettervervolging stopte en hun privileges hersteld werden. Margaretha stemde in minder streng te zijn en stuurde het Smeekschrift door naar Filips II.

De gevluchte calvinisten keerden terug en hielden buiten bijeenkomsten(hagenpreken), omdat Margaretha minder hard optrad. Hierdoor kwam in 1566 de Beeldenstorm en werden veel heiligenbeelden vernield in katholieke kerken. Filips II wilde de verantwoordelijken straffen en stuurde daarom in 1567 een leger naar de Nederlanden onder leiding van hertog Alva. Hij werd aangesteld als nieuwe landvoogd.

De Raad van Beroerten(Bloedraad → veel doden) kreeg als taak de verantwoordelijken voor de Beeldenstorm te straffen → centrale rechtbank. Veel mensen vluchtten naar andere landen hierdoor.

Door de Beeldenstorm en de komst van Alva werd de kloof tussen edelen en Filips II vergroot. Willem van Oranje werd ontslagen als stadhouder en vluchtte naar Duitsland, waar hij mensen oproep tot verzet → begin van **de Opstand**(1568). Het conflict tussen edelen en Filips II leidde tot de Tachtigjarige Oorlog(1568-1648) tussen Spanje en de Nederlanden. In 1572 namen de Watergeuzen(onder leiding van Willem van Oranje) Den Briel in → eerste succes van opstand. Willem koos in het begin van de opstand geen partij in het godsdienstconflict en koos voor een nationale invalshoek, omdat hij een zo groot mogelijke aanhang voor een opstand wilde. Hij werd datzelfde jaar benoemd tot stadhouder door de Staten van Holland en Zeeland → revolutionair, omdat dit altijd door Filips II werd gedaan.

## **2. Waardoor resulteerde de opstand in het ontstaan van de Republiek, 1572-1588?**

Filips II wilde dat Alva de opstand in de Nederlanden zou neerslaan, maar de gewesten verenigden zich juist daardoor en werden de opstandelingen nog sterker → burgeroorlog. Willem van Oranje voerde een propagandaoorlog, zodat de gewesten mee zouden(blijven) doen met de strijd tegen de Spaanse overheersers. Hij riep Nederlanders op hun vaderland te beschermen tegen de Spanjaarden.

De zuidelijke gewesten Vlaanderen en Brabant bleven eerst trouw aan Filips II en deden niet mee aan de opstand. Een paar Vlaamse steden(vb. Antwerpen) kozen wel de kant van de opstandelingen.

In 1575 had het Spaanse rijk geen geld meer en werden soldaten uit het Spaanse leger niet meer uitbetaald, waardoor ze o.a. in Brabant gingen muiten en plunderen. De Nederlandse gewesten werkten samen om een einde hieraan te maken en wilden zich verenigen tegen Spanje. Dit bondgenootschap werd in 1576 gesloten met de **Pacificatie van Gent** → hoogtepunt voor Willem van Oranje. De Spaanse troepen moesten vertrekken en er moest een gezamenlijk standpunt over godsdienstige kwesties komen volgens hun. De godsdienstige situatie veranderde toch niet en er kwamen steeds meer radicale calvinistische bestuurders in de zuidelijke gewesten → tegen afspraak dat zuiden katholiek mocht blijven. Door de godsdienstkwestie mislukte de Pacificatie van Gent snel.

De calvinisten veroveren een paar Vlaamse steden en verboden daar het katholicisme → strijdig met Pacificatie van Gent en daarom sloten verschillende zuidelijke gewesten een verbond → Unie van Atrecht(1579) en werden weer trouw aan Filips II. De noordelijke gewesten en een paar Vlaamse steden sloten daarom dat jaar ook een verbond → **Unie van Utrecht**. Ze wilden hiermee de troepen van de hertog van Parma verdrijven. Gewesten die zich niet bij één van de Unies hadden aangesloten, werden veroverd door Parma. De gewesten raakten verdeeld door de Unies.

De Nederlanden(gewesten van Unie van Utrecht) maakten zich in 1580-1581 los van Spanje. Door het Plakkaat van Verlatinghe(1581) → geschreven door Staten-Generaal, waarin stond dat zij het recht hadden om een vorst af te zetten als hij zich als tiran gedroeg, zetten ze Filips II af. Hierdoor kwam er een scheiding tussen Filips+ zijn gewesten en de opstandige gewesten. Tussen 1581 en 1588 zochten de gewesten naar een landsheer. Willem wilde er graag één uit Frankrijk(vijand van Spanje) om een bondgenootschap tegen Spanje te sluiten, maar die was geen succes. In 1581 stelden de Staten van Holland voor Willem tot vorst te benemen, maar hij sloeg dit voorstel af, omdat steun van Frankrijk belangrijker was. In 1584 werd Willem van Oranje vermoord door Balthasar Gerards.

Er kon geen nieuwe vorst gevonden worden(EN en FR waren niet geschikt) en in 1585 werd Antwerpen weer ingenomen door de Spanjaarden → Val van Antwerpen. De inname had gunstige gevolgen voor de ontwikkeling van de Republiek, omdat kooplieden naar de Noordelijke Nederlanden vluchtten en bijdroegen aan de bloei van de handel. Verder sloten Holland en Zeeland de Schelde af, waardoor handel in Antwerpen onmogelijk werd gemaakt. Amsterdam had hierdoor minder concurrentie en groeide uit tot het centrum van de Europese handel.

Spanje voerde met veel Europese landen oorlog (vb. Engeland) en daarom konden ze zich niet volledig op de Nederlanden richten. Ook kreeg de Republiek steun van Engeland in de opstand.

In 1588 werd door de opstandige gewesten besloten geen vorst te nemen, maar om verder te gaan als De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden → Holland, Friesland, Zeeland, Drenthe, Utrecht, Gelderland en Overijssel. Holland was economisch het verst ontwikkeld. In 1648 was de internationale erkenning van de Republiek als onafhankelijke staat (**Vrede van Münster** → einde Tachtigjarige Oorlog).

### 3. Waardoor ontstond in de Republiek de Gouden Eeuw, 1588-1648?

In de Noordelijke Nederlanden was er tijdens de opstand sprake van economische groei. De afsluiting van de Schelde en de immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden gaf de Hollandse en Zeeuwse steden een economische stimulans. De zeegewesten konden door de groei van de stedelijke bevolking en de **moedernegotie** zich richten op commercialisering van landbouw, gericht op stedelijke markt. De Hollandse kooplieden, die handel dreven met landen uit het Oostzeegebied, legden met de moedernegotie de basis voor de economische groei. Er kon specialisatie ontstaan. Zo konden bv. boeren zelf land opkopen en meer verbouwen. Door de groeiende handel profiteerde de nijverheid. Handelaren hadden schepen nodig en hier hadden o.a. schepenmakers profijt van.

Rond 1600 groeide de Europese handel van de Republiek uit tot internationale handel → oprichting van Amsterdamse Wisselbank en Amsterdamse Beurs.

- Amsterdamse Wisselbank: hier wisselden kooplieden muntgeld en deden er financiële transacties.
- Amsterdamse Beurs: ontmoetingsplaats voor iedereen die iets met handel te maken had. De Republiek verzorgde het grootste deel van de Europese vrachtvaart, omdat kooplieden uit de Republiek gingen samenwerken. Zo konden ze elkaars schepen beschermen en lieten ze ook een gezamenlijk schip bouwen. De handel van de Republiek groeide: Amsterdam werd één van de belangrijkste handelscentra van Europa. Amsterdam werd ook wel de stapelmarkt genoemd, omdat producten uit allerlei landen werden aangevoerd, opgeslagen en verkocht. Een andere belangrijke ontwikkeling was dat de adel niet langer de belangrijkste en hoogste laag vormde, maar regenten (kooplieden). Ze hadden veel geld en kochten veel luxegoederen. Regenten waren bestuurders van de Nederlandse steden in de 17<sup>e</sup> en 18<sup>e</sup> eeuw en hadden de belangrijkste functies en bestuursambten in een stad.

De Republiek was een statenbond geworden → bond van vooral zelfstandige staten en gewesten.

- Staten-Generaal: regelt samenwerking tussen gewesten

Elk gewest betaalde belasting en kreeg in ruil daarvoor vertegenwoordiging in de Staten-Generaal. Daar werd beslist over buitenlandse politiek, defensie en financiën die daaraan waren verbonden. Ook bestuurde de Staten-Generaal de Generaliteitslanden: Zeeuws-Vlaanderen, Brabant en Limburg → mochten geen afgevaardigden sturen, omdat ze katholiek waren. Bij belangrijke besluiten had elk gewest het vetorecht om een besluit te verbieden.

- Gewestelijke Staten: bestuur van een gewest. Zij besloten over kerkelijke zaken, belastingen, wetgeving en rechtspraak. Hierdoor bleef de oorlog tegen Spanje → overleg over militair en buitenlands beleid de belangrijkste gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gewesten. De handelsbelangen van regenten en noodzaak inkomsten te hebben voor oorlogsinspanningen wogen zwaar mee in het beleid van de Republiek.

Doordat Holland 58% van de belastingen betaalden, hadden ze vaak ook de doorslaggevende stem in de Staten-Generaal. Handelsbelangen wogen daarom zwaar mee in vergaderingen. Ook de noodzaak inkomsten te hebben voor het voeren van oorlog speelde een rol. Beslissingen konden alleen genomen worden als alle gewesten ermee instemden en daarom moest er veel onderhandeld worden.

- Stadhouders: bevelhebbers van landlegers van gewesten (legerleiders). Ze werden benoemd door de Gewestelijke Staten. Ze waren altijd afkomstig uit de familie van

Oranje. Zo werd na de dood van Willem van Oranje in 1584 zijn zoon **Maurits van Oranje** benoemd tot stadhouder van Holland en Zeeland.

In 1602 werd de VOC opgericht. Ze kregen monopolie op handel met Azië van de Staten-Generaal. Ook kregen ze bestuursbevoegdheden(=mochten zelf oorlogen beginnen), omdat de schepen ver van de Republiek waren. Specerijen waren het belangrijkste handelsproduct van de VOC, maar later werden thee en textiel ook belangrijk. Het was een kapitalistische onderneming(=aandeelhouders wilden zoveel mogelijk winst maken).

Er was nog geen godsdienstvrijheid in de Republiek, maar wel gewetensvrijheid. Door de tolerantie kwamen er veel immigranten, die in de groeiende economie werk konden vinden. Tijdens de welvaartsgroei ontstond er grote vraag naar luxe goederen(vb. schilderijen en boeken).

Vanaf 1650 werd de economie van de Republiek langzaam ingehaald door Engeland en Frankrijk en was de Gouden Eeuw voorbij.

## C. Historische context: Duitsland 1871-1945

### 1. Wat betekende de vorming van het Duitse Keizerrijk voor het machtsevenwicht tussen de Europese grootmachten, 1871-1918?

Voor 1870 was Duitsland verdeeld in veel kleine staatjes → geen eenheid. De belangrijkste Duitse staat was Pruisen. De minister-president van Pruisen was **Otto von Bismarck**. Hij wilde Duitsland één land maken. In 1867 verenigde 22 Duitse staten zich tot de Noord-Duitse Bond → begin eenheid.

Frankrijk → sterkste land in Europa was hier niet blij mee, omdat ze de groeiende macht van de Noord-Duitse Bond als een bedreiging zagen. Het gevolg hiervan was dat in 1870 een oorlog tussen de twee landen ontstond → **Frans-Duitse oorlog**(1870-1871). Frankrijk werd verslagen en moest o.a. een belangrijk industrieel gebied afstaan aan Duitsland → Elzas-Lotharingen. Door de overwinning kondigde Bismarck Duitsland als eenheidsstaat aan. Het Duitse Keizerrijk werd in Versailles uitgeroepen, waarin de Duitse staten verenigd werden. De koning van Pruisen → **Wilhelm I** werd de nieuwe keizer en Otto von Bismarck werd bondskanselier.

De Duitse staten die nog niet bij de Noord-Duitse Bond waren aangesloten hoorden nu ook bij het Duitse Keizerrijk. Het werd een sterke staat op militair, economisch en politiek gebied onder leiding van Pruisen en zo kwam er een einde aan de dominantie van Frankrijk in Europa → Fransen wilden wraak → spanning.

Aan het einde van de 19<sup>e</sup> eeuw was er veel sprake van nationalisme in Europese landen. Dit zorgde voor veel spanningen, omdat ze beter wilden zijn dan andere landen → dit was ook zo bij Duitsland. Nationalisme speelde een rol bij de strijd om koloniën(hoe meer koloniën, hoe sterker en groter het land). Grondstoffen uit koloniën waren erg belangrijk, omdat deze nodig waren in tijd van industrialisatie.

Rijkskanselier Bismarck was tevreden met de nieuwe machtssituatie in Europa, maar hij zag dat Duitsland omgeven was door sterke mogendheden. Hij voerde daarom **Realpolitik** in, met als doel om het machtsevenwicht te handhaven door **alliantiepolitiek** → sluiten van bondgenootschappen.

Bismarck was tegen imperialisme, omdat dit tegen conflicten zou kunnen leiden met andere Europese grootmachten. Hierdoor zou het bestaande machtsevenwicht verstoord kunnen raken. Het was een rustige tijd onder leiding van Bismarck in Duitsland.

In 1888 stierf keizer Wilhelm I en kwam **Wilhelm II** aan de macht. Hij wilde een grotere mogendheid van Duitsland maken en voerde daarom een agressievere en imperialistische buitenlandse politiek(**Weltpolitik**) in. Dit was gericht op (overzeese) expansie, waardoor Duitsland een grotere rol zou krijgen in de wereldpolitiek. Bismarck was het hier niet mee eens en werd ontslagen → nieuw tijdperk.

Wilhelm II zag GB als tegenstander door hun grote vloot en daarom wilde hij de concurrentie aangaan op zee. Volgens hem had Duitsland een grote vloot nodig om de status te krijgen

waar ze recht op hadden. Dit was een bedreiging voor GB, omdat ze voor de handhaving van het Britse Imperium de sterkste vloot ter wereld moesten zijn. In de **Vlootwet**(1898) werd de Duitse vloot uitgebreid, maar de Weltpolitik overzee pakte niet goed uit voor Duitsland. Daarom gingen ze zich in het begin van de 20e eeuw meer richten op het Oostelijke Europese continent.

Duitsland werd een grootmacht en het volk wilde steeds meer. Dit leidde tot grote zorgen voor andere grote Europese landen(vb. Frankrijk en GB). De groeiende internationale Duitse ambities gingen samen met een sterke economische groei en toenemend **militarisme**. Militarisme werd gezien als middel om andere landen te laten zien hoe sterk en machtig het land was.

Veel Europese landen sloten **bondgenootschappen** om machtiger over te komen.

- Triple Alliantie: bondgenootschap van Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië(1882)
- Triple Entente: bondgenootschap van Rusland, Frankrijk en GB(1907). Dit was een krachtig tegenwicht voor de Triple Alliantie.

Rusland had daarnaast ook een bondgenootschap met Servië. Oorlog leek onvermijdelijk door het militarisme, de bondgenootschappen, het modern imperialisme en het nationalisme. Deze spanningen worden gezien als de oorzaken van WOI.

Op 28 juni 1914 werd de Oostenrijk-Hongaarse troonopvolger Frans Ferdinand in Sarajavo vermoord door Gavrilo Princip. Princip was een aanhanger van een Servisch nationalistische beweging. Deze aanslag was de aanleiding voor WOI.

Na de aanslag verklaarde Oostenrijk-Hongarije de oorlog aan Servië. Servië werd door Rusland gesteund, die een alliantie met Frankrijk vormde. Oostenrijk-Hongarije had een bondgenootschap met Duitsland. Op 3 augustus 1914 verklaarde Duitsland de oorlog aan Frankrijk. Nederland, Zwitserland en België bleven neutraal.

- Centralen(Centrale mogendheden): gevormd door Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk.
- Geallieerden: Triple Entente(Frankrijk, GB en Rusland)+ andere landen(vb. VS)

In 1914 was de Duitse bevolking nog erg enthousiast over de oorlog → mannen meldden zich vrijwillig om naar het front te gaan, maar hoe langer het duurde, hoe minder dit enthousiasme werd. WOI had grote gevolgen voor het dagelijks leven, omdat het in veel landen zorgden voor voedseltekorten. Veel arbeiders vochten mee, waardoor er geen tijd was voedsel te produceren.

WOI was een totale oorlog → niet alleen legers vochten, maar de gehele maatschappij. Toen de oorlog langer duurde, leidde dat tot oorlogsmoeheid en onvrede bij de Duitse bevolking. De Duitsers rukten snel op, maar in september 1914 lukte het de Fransen met veel moeite hun vlak voor Parijs tegen te houden. De maanden daarop probeerden troepen van beide kanten elkaar te omsingelen, maar dit lukte niet. Hierdoor kwam het westelijk front vast te liggen vanaf de Belgische kust tot aan de Zwitserse grens en de loopgravenoorlog begon → beide partijen groeven zich in om zichzelf te beschermen tegen vijandelijke beschietingen. Tijdens de oorlog werden er veel nieuwe wapens ingezet(vb. gifgas, mitrailleur en vlammenwerper). Ook werden er voor het eerst vliegtuigen en tanks in een oorlog gebruikt. In 1917 begon Duitsland een onbeperkte duikbotenoorlog, waarbij alle schepen werden aangevallen.

- Zimmerman-telegram: telegram waarin Duitsland Mexico overhaalde om deel te nemen aan WOI aan hun kant. Dit en de duikbotenoorlog waren directe aanleiding voor de VS om mee te doen aan WOI om Duitsland te stoppen.

Het Duitse front wist tot september 2018 stand te houden tegen de geallieerden. Er was onvrede aan het thuisfront en dit liep uit tot een revolutie in de herfst van 1918 → 9 november werd in Weimar de Republiek uitgeroepen. Een dag hierna vluchtte Wilhelm II naar NL en werd het duidelijk dat Duitsland de oorlog had verloren → wapenstilstand op 11 november 1918. Er was veel verwoest door de oorlog door massavernietigingswapens en

betrokkenheid van de burgers bij oorlogvoering. Er zijn ong. 9-15 miljoen slachtoffers gevallen in WOI → voornamelijk soldaten.

- Interbellum: periode tussen WOI en WOII. Deze periode begon in 1918, nadat Duitsland zich overgaf aan de geallieerden.

Het Duitse Keizerrijk (1871-1918) hield op met bestaan na de overgave en het aftreden van Wilhelm II. Duitsland ging van 1919-1933 verder als de Weimarrepubliek (opvolger Duitse keizerrijk) en werd een **parlementaire democratie**.

## 2. Welke factoren leidden tot de ondergang van de Republiek van Weimar, 1919-1933?

In 1919 kwamen verschillende landen bij elkaar voor het **Verdrag van Versailles** om dit te ondertekenen. Duitsland kreeg de schuld van WOI en Frankrijk wilde dat ze hard werden gestraft, zodat Duitsland hun nooit meer militair kon bedreigen.

Verdrag van Versailles:

- DU moest koloniën en deel grondgebied afstaan (Elzas-Lotharingen → FR en deel naar Polen)
- DU mocht een leger van mx. 100.000 man hebben
- DU moest enorme schadevergoeding en herstelbetalingen betalen
- DU moest Wilhelm II uitleveren voor berechting

Duitsland was woedend, maar moest dit gedwongen accepteren.

Daarnaast werd afgesproken dat Oostenrijk-Hongarije werd opgesplitst in kleinere landen. De leiders van de Weimarrepubliek probeerden d.m.v. vreedzame politiek weer aanzien te krijgen in Europa. Een groot deel van de Duitse bevolking had weinig vertrouwen in de nieuwe leiders, want ze vonden dat ze door hun WOI verloren en de schuld kregen in het Verdrag van Versailles. De oorlog was voorbij, maar politiek gezien was het niet stabiel in de Weimarrepubliek.

De economische situatie in de Weimarrepubliek was niet goed en er kwam een enorme economische crisis als gevolg van de **herstelbetalingen** die ze moesten betalen. De regering kon de politieke en economische problemen niet oplossen. Er werd geld bijgedrukt, waardoor de Duitse mark steeds minder waarde werd → hyperinflatie (1923). Hierdoor had het geld bijna geen waarde meer.

Om de Duitse economie te redden, leende de Amerikaanse overheid geld als onderdeel van het **Dawesplan** (1924), omdat de VS de Weimarrepubliek graag als afzetmarkt voor Amerikaanse producten wilde gebruiken. Volgens voorstanders zouden investeringen van het Dawesplan leiden tot herstel van de Duitse economie → voordelig voor iedereen, maar volgens tegenstanders zou het een middel zijn om Duitsland afhankelijker maken van het buitenland en om aan de herstelbetalingen te voldoen. Daarnaast werd de Rijksmark als nieuwe munt ingevoerd om nieuw vertrouwen in de Duitse economie te blazen. Na 1924 herstelde de economie door hulp van VS en werden politieke tegenstellingen minder.

In 1929 stortten de beurzen in de VS in (beurskrach) en raakten ze in een economische crisis die snel oversloeg naar Europa. Hierdoor gingen veel Europese bedrijven failliet en ontstond er werkloosheid. Vooraf Duitsland werd getroffen, omdat de VS hun financiële hulp had stopgezet, terwijl Duitsland nog leningen en herstelbetalingen moest betalen. Er ontstond een wereldwijde economische crisis.

De hyperinflatie in Duitsland was gestopt, maar door bezuinigingen en de gevolgen van hyperinflatie verloren veel Duitsers hun spaargeld. Er ontstond groot wantrouwen tegen de nieuwe democratische leiders → politieke chaos. Dit wantrouwen leidde tot opkomst van extreemrechtse bewegingen en vraag naar een sterke leider met nieuwe politieke ideeën.

In Duitsland kwam het nationaalsocialisme (nazisme) op dat vond dat het eigen ras beter was dan andere rassen. Adolf Hitler en zijn politieke partij **NSDAP** waren de bekendste nationaalsocialisten in Duitsland en profiteerde van de ontstane **politieke instabiliteit**.

Hitler en de NSDAP vonden dat het Duitse Rijk moest worden hersteld en haar plaats in de wereld terug zou moeten claimen. Ook werd het Duitse ras (de Ariër) als superieur neergezet ten opzichte van andere bevolkingsgroepen (vb. joden). De NSDAP zou met Hitler Duitsland



weer de grootste natie maken. Hitler zou herstelbetalingen stopzetten en afgestane grond terug claimen. Het Duitse volk werk economisch herstel beloofd, verwerping van het Verdrag van Versailles en een einde aan de chaos en sterk leiderschap.

Vooraf arbeiders waren aanhanger, omdat een sterke leider hen uit de crisis zou helpen en een beter leven bieden. Door zware herstelbetalingen kregen democraten de schuld van de slechte omstandigheden in de jaren '30, waardoor machtsovername van nationaalsocialisten mogelijk werd. Onder leiding van Hitler werd de NSDAP een massapartij. Hij gebruikte veel propaganda en paramilitair machtsvertoon.

De Rijksdag(gebouw waar parlement in zat) werd in brand gestoken door een Nederlandse communist(1933)→ **Rijksdagbrand**. Alle communisten kregen de schuld en daarom verbod Hitler de communistische partij en een paar andere partijen.

In 1933 won de NSDAP de verkiezingen en werd Hitler rijkskanselier. Kort daarna nam de Rijksdag een wet aan waardoor Hitler kon regeren zonder de Rijksdag→ volle zeggenschap. Na de machtsovername van Hitler in 1933 begon hij met het opbouwen van een **totalitaire staat**. Zo zorgde hij er bv. met de **machtigingswet** voor dat het parlement geen macht meer had→ parlementaire democratie werd hiermee afgeschaft. De periode van de Weimarrepubliek eindigde en die van Nazi-Duitsland begon. Hitler nam in 1934 alle taken van president Von Hindenburg over na zijn dood en werd alleenheerser(Führer) van Duitsland.

### **3. Welke gevolgen had het nationaalsocialisme voor Duitsland en Europa, 1933-1945?**

Hitler probeerde Duitsland te nazificeren d.m.v. propaganda→ onder leiding van minister van propaganda **Joseph Goebbels**. Het Duitse vol werd geïndoctrineerd en alle politieke partijen, op NSDAP na, werden verboden. Boeken die niet overeen kwamen met de ideeën van Hitler werden verboden.

Er kwam strenge censuur→ mediaberichten die niet overeenkwamen met de ideeën van nazi's werden niet gepubliceerd om een gemeenschapsgevoel te krijgen(**Volksgemeinschaft**).

Nadat Hitler aan de macht kwam, werd snel het eerste concentratiekamp geopend, waar politieke tegenstanders in werden opgesloten. Niet veel later werd ook mensen vanwege hun ras, fysieke eigenschappen, seksuele geaardheid of iets anders dat niet in de Duitse Volksgemeinschaft pasten opgesloten→ doel: van Duits volk een sterke eenheid te vormen. De **terreur** tegen joden volgde snel. In 1935 werden de rassenwetten van Neurenberg ingevoerd, waarin beschreven stond wie wel en wie geen Duitser was. Mensen van wie  $\frac{3}{4}$  grootouders geen Übermensen(Ariërs) waren, waren geen echte Duitsers. Hierdoor werden veel alledaagse dingen voor joden verboden(vb. trouwen met joden was verboden voor Duitsers). De rassenwetten symboliseren een belangrijke stap in pogingen tot uitsluiting en uiteindelijke vernietiging van Joden in concentratiekampen(vb. Auschwitz en Sobibor). Joden mochten niet meer met Duitsers werken, bij dezelfde vereniging horen of dezelfde opleiding volgen. Ook mochten ze niet meer in alle winkels of sommige delen van steden komen en kregen ze vaak te maken met verbaal/fysiek geweld→ Jodenhaat(=antisemitisme). Dit zou uiteindelijk uitlopen tot massale uitroeiing in concentratiekampen→ Endlösung der Judenfrage. In 1943 kwam de Jodenvervolgning op volle gang en werden Joden massaal opgepakt tijdens razzia's(= jacht op mensen) en gedeporteerd naar concentratiekampen om vergast te worden in gaskamers→ Holocaust/genocide.

De economische situatie in Duitsland werd veel beter doordat er veel industrialisatie plaatsvond→ doel van nazi's. Er werd geïnvesteerd in snelwegen en het staatsleger en Hitler hield zich aan zijn beloftes, want de werkloosheid werd minder en hij hield zich niet aan het Verdrag van Versailles→ hierdoor veel steun van bevolking. Hitler voerde een krachtige buitenlandse politiek. Hij vond dat het **Arische ras** meer leefruimte(Lebensraum) verdiende en streefde naar totale herschikking in Europa, waarin het Arische ras moest overheersen. Frankrijk en GB grepen eerst niet in toen Hitler zich niet meer aan het Verdrag van Versailles hield, omdat ze geen nieuwe oorlog wilden. Duitsland mocht met steun van Italië en op 'verzoek' van Oostenrijk, Oostenrijk bezetten om vrede en veiligheid te bewaren. In 1938 vond de Anschluss plaats en behoorde Oostenrijk tot het Duitse rijk.

GB voerde een appeasementpolitiek in om oorlog te voorkomen (vb. **Conferentie van München** in 1938 → DU kreeg toestemming van FR en GB om Sudetenland in te nemen). Ze dachten dat de uitbreidingsdrang van Hitler over zou zijn, omdat hij zei dat hij alleen aansluiting zocht bij landen waar veel Duitsers woonden. Hij zei dat er geen verdere dreiging of expansie van het Duitse rijk zou komen en GB geloofde dat.

Na Rijnland, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije sprak GB af met Duitsland dat ze de heroverde gebieden mochten houden als ze niet nog meer grondgebied zouden innemen. Op 1 september 1939 viel Duitsland toch Polen aan en verklaarden GB en Frankrijk de oorlog aan Duitsland → begin WOII.

Tijdens WOII waren er twee bondgenootschappen:

- **As-mogendheden** → DU, IT, JAP+ enkele andere landen
- **Geallieerden** → GB, FR (later ook VS+ SU)

In 1939 had Hitler een anti-aanvalspact met de SU gesloten → Molotov-Ribbentropact. In juni 1941 viel Duitsland toch de SU binnen, omdat Hitler tegen het communisme was, het een groot gebied was en dus veel leefruimte bood en er minderwaardige Slavische volkeren woonden. In de veroverde genocide begon de genocide op joden.

De inval kwam voor **Jozef Stalin** (leider SU) heel onverwacht. Het Russische leger was niet klaar voor een oorlog, waardoor de Duitsers veel gebieden konden veroveren → gevolg: slachtoffers en vernielingen. De SU kon zich herstellen bij de Slag om Stalingrad (augustus 1942-februari 1943) en dit werd ook het eerste grote verlies van de Duitsers. De SU veroverde langzaam hun gebieden terug → Slag om Stalingrad was het keerpunt van de oorlog aan het oostfront. Er was een tweefrontenoorlog, omdat Duitsland in het westen streed tegen GB en in het oosten tegen de SU.

Na de grote verliezen in Stalingrad trokken de Duitsers zich begin 1943 terug uit de SU. Op 6 juni 1944 ondernamen de geallieerden een gezamenlijke actie om met een massale landing op de kust van Normandië, Frankrijk te komen → D-Day → begin van de bevrijding van West-Europa.

Langzaam vochten de geallieerden zich Frankrijk in en drie maanden later werd Parijs bevrijd en een maand daarna ook België. Op 5 mei 1945 werd ook Nederland bevrijd en diezelfde maand werd Berlijn ingenomen door de Russen. Hitler pleegde zelfmoord toe het duidelijk werd dat ze hadden verloren en daarna moesten de geallieerden bepalen hoe het verder moest met Duitsland.

WOII was de meest dodelijke oorlog ooit → meer dan 60 miljoen doden. Er vielen meer burgerslachtoffers dan in WO I o.a. door de Holocaust, de atoombommen en de bombardementen op steden.

#### **D. Historische context: Koude Oorlog 1945-1991**

##### **1. Waardoor raakte Europa verdeeld in twee ideologische blokken en waardoor groeide de spanning tussen deze blokken, 1945-1955?**

In 1917 was de Oktoberrevolutie (Russische revolutie). Rusland heette toen de Sovjet-Unie (SU) en werd een communistiche staat. De communisten wilden een samenleving zonder klassen en gebaseerd op gelijkheid. De SU wilden een communistische wereldrevolutie. Partijleider Lenin stierf in 1924 en werd na een machtsstrijd in de partij opgevolgd door Stalin in 1928. Hij maakte een totalitaire staat en het land werd een dictatuur met alleen de communistische partij. Het collectief was het belangrijkste → alle productiemiddelen in bezit van staat en er was weinig ruimte voor individuele vrijheid.

Dit systeem was juist het tegenovergestelde van die van de VS en andere westerse landen → democratie. Bij democratie waren vrijheid en politieke rechten van de individu erg belangrijk. Er was een **kapitalistisch** economisch systeem in het westen.

	Sovjet-Unie	Verenigde Staten
<b>Regeringsvorm</b>	Communisme	Meerpartijen democratie
<b>Politiek stelsel</b>	Dictatuur, één partijstaat, totalitair regime	Parlementaire democratie
<b>Staat versus individu</b>	Totalitair. Vrijheid van meningsuiting is beperkt, censuur	Democratie. Individuele vrijheid, persvrijheid
<b>Economie</b>	Planeconomie. Staat bepaalt prijs en hoeveelheid productie	Kapitalisme met vrije marktwerking (vraag en aanbod)
<b>Sociale verhoudingen</b>	Klasseloze samenleving (iedereen is gelijk)	Gelaagde samenleving, verschil in bezittingen en status

In 1941 werkten de SU en VS samen tegen Duitsland en de andere as-mogendheden. Ze waren het vaak met elkaar eens, maar soms waren er spanningen, zoals bij de **Conferentie van Potsdam** (juli 1945). Hier waren de SU en VS het niet eens over wat er met Duitsland moest gebeuren → **Truman** en **Stalin** stonden lijnrecht tegenover elkaar.

Ze vertrouwden elkaar steeds minder. ze wilden beide graag invloed hebben in gebieden die strategisch van belang waren, waardoor ze elkaar als vijand zagen en bang waren voor teveel overheersing op het verzwakte Europese land door de ander.

Europa werd verdeeld onder de VS en SU. VS vond dat ze een centrale rol in de internationale rechtsorde moesten gaan spelen → in WOII al gezegd. De VS had geholpen om Duitsland en Italië te overwinnen en onder hun leiding werd Japan uit hun bezette gebieden verdreven. De **atoombommen op Hiroshima en Nagasaki** (1945) maakten een einde aan de oorlog tegen Japan en was ook een waarschuwing voor de SU.

De Oost-Europese landen die door de SU bevrijdt waren, werden communistisch → hoorden bij invloedsfeer van SU. Hier was de VS niet blij mee, omdat dit een bedreiging vormde voor de vrije kapitalistische en democratische wereld. Ook de SU was niet blij met de VS, omdat het streven naar vrijhandel gezien werd als westers imperialisme.

- Koude Oorlog: periode van vijandschap tussen VS en SU. Dit bepaalde de naoorlogse verhoudingen. Ook al waren er veel conflicten, was er geen rechtstreekse oorlog tussen deze landen. De Koude Oorlog kan worden gezien als politiek conflict tussen de SU en VS.

Belangrijke kenmerken van Koude Oorlog:

- Gebrek aan vertrouwen tussen politici aan beide kanten
- Grote legers en wapenarsenalen om elkaar te bedreigen. Kernwapens werden gebruikt als afschrikking. De angst voor inzetten van atoomwapens was te groot om een conflict uit te laten breken.
- Media werd gebruikt om daden van de ander te bekritisieren
- Samenwerking met iedereen die tegen de andere kant was. Zij konden in ruil daarvoor op steun rekenen.

In de tijd van Truman (VS) was het doel van de buitenlandse politiek containment (=in bedwang houden) van het communisme. In 1947 werd de **Truman-doctrine** ingesteld → elke democratie die werd bedreigd, werd geholpen door VS. De aanleiding hiervoor was de communistische dreiging in Griekenland en Turkije.

Om te voorkomen dat het door de naoorlogse armoede in Europa aanlokkelijk werd om communistisch te worden, kwam de VS in 1948 met het **Marshallplan**. Dit was een financieel

hulpprogramma voor de wederopbouw en economisch herstel van Europa om te voorkomen dat het communisme zich zou uitbreiden. De SU zag dit als economisch imperialisme. Daarnaast hielp de VS bij de invoering van de Duitse mark in 1948. Als reactie hierop sloot de SU alle toegangswegen naar West-Berlijn af, waardoor ze afgesloten van de buitenwereld waren → blokkade van Berlijn (duurde tot mei 1949). Goederen konden alleen per vliegtuig worden gebracht, waardoor er geen hongersnood ontstond. Als gevolg van de blokkade ontstond de NAVO.

Europa raakte verdeeld in twee blokken → deling dwars door Duitsland. In 1949 werd Duitsland verdeeld in de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) en de Duitse Democratische Republiek (DDR).

- Oostblok: satellietstaten van SU (DDR, Polen, Hongarije, Roemenië, Bulgarije en Tsjecho-Slowakije) + SU

De NAVO werd opgericht in 1949 door de VS en enkele West-Europese landen. Het is een militair verdrag dat wederzijdse verdediging en samenwerking van legers in westerse landen regelt. Het belangrijkste artikel in het verdrag is dat een aanval op een NAVO-lid wordt gezien als aanval op alle leden. Alle deelnemende landen hebben afgesproken samen te werken om de aanval te stoppen. Omdat de BRD zich ook aansloot dat de NAVO, besloot de SU om het Warschaupact op te richten in 1955 en beschikten ze vanaf 1949 ook over atoombommen, wat zorgde voor een afschrikkend effect aan beide kanten.

## **2. Waardoor liep de Koude Oorlog op kritieke momenten niet uit op een directe militaire confrontatie tussen beide grootmachten, 1955-1963?**

Nadat de BRD lid werd van de NAVO in 1955 en de oprichting van het Warschaupact (waar DDR bij hoorde), was het conflict tussen oost en west redelijk stabiel.

In 1956 was de **Hongaarse opstand**. De SU stuurde troepen om de opstand met geweld te stoppen. De VS deed hier niks tegen, om een risico om WOIII te voorkomen, omdat Hongarije in de invloedssfeer van de SU lag.

Sinds het overlijden van Stalin in 1953 en **Chroesjtsjov** de nieuwe leider van de SU werd, streefde de SU naar **vreedzame co-existentie** met VS en andere westelijke landen. Toch kwam er in 1961 een crisis over West-Berlijn (tweede crisis in Berlijn).

Nadat er veel Duitsers via Berlijn uit de DDR vluchtten, bouwde het Oost-Duitse regime in 1961 de **Berlijnse Muur** → onderdeel IJzeren Gordijn (scheiding tussen oost en west van 1961-1989). Dit was het bekendste symbool van de Koude Oorlog en de deling van Duitsland.

In 1959 werd Cuba onder leiding van **Fidel Castro** communistisch. De VS viel Cuba in het geheim aan, maar lukte het niet om Fidel Castro te verslaan. Cuba ging naar de SU voor militaire bijstand. De SU besloot als reactie op de Amerikaanse raketten in Europa en het Midden-Oosten om kernraketten op Cuba te plaatsen, wat in 1962 leidde tot een confrontatie met de VS → dreigende atoomoorlog (**Cubacrisis**).

**John F. Kennedy** (VS) vond de bouw van raketinstallaties op Cuba onaanvaardbaar, omdat dit een directe bedreiging vormde voor de Amerikaanse bevolking. Er kwam intensief contact tussen Kennedy en Chroesjtsjov en kwamen tot akkoord om de nucleaire dreiging tegen elkaar te verminderen. In 1963 werden de raketten op Cuba weggehaald en was de Koude Oorlog weer op een kritiek moment niet uitgelopen op een atoomoorlog.

## **3. Waardoor namen de spanningen tussen Oost en West af, 1963-1991?**

Na de Cubacrisis besloten de SU en VS beter met elkaar te communiceren en afspraken te maken over de wapenwedloop (vooral over atoombommen). De wapenwedloop kostte beide landen veel geld, dus spraken ze af hun arsenaal nucleaire wapens niet verder te laten groeien. In deze periode van **Détente** (=ontspanningsperiode) verbeterden de betrekkingen tussen de SU en VS, maar beide grootmachten wilden toch graag de controle over hun invloedssferen blijven houden.

In 1968 was de **Praagse Lente** → periode van meer vrijheid en afsluiting van censuur in Tsjecho-Slowakije. Er kwam steeds meer openbare kritiek op de SU en het communisme. Deze periode duurde niet lang en stopte abrupt, omdat de nieuwe leider **Brezjnev** ingreep

met de **Brezjnev-doctrine** → Warschaupact mocht ingrijpen in communistische landen die een eigen koers wilden kiezen, om het Oostblok samen te houden. Zo werd er een nieuwe communistische regering in Tsjecho-Slowakije gevormd (bondgenoot SU).

Rond 1980 zette de VS een nieuwe stap in de wapenwedloop → **SDI-project** (=raketschild in de ruimte). Dit vond de SU niet leuk, omdat ze dit niet zagen aankomen en geen nieuwe wapenwedloop financieel aankonden. Ook de Amerikaanse bevolking was hier niet positief over en ook de Westerse bevolking begon zich steeds meer te verzetten tegen de kernbewapening.

De nieuwe leider van de SU (Gorbatsjov) kwam in 1985 aan de macht, toen er ernstige economische problemen in de SU waren. Hij voerde hier gesprekken over met de nieuwe president van de VS (**Reagan**).

Gorbatsjov stelde een programma van politieke en economische hervormingen aan → **perestrojka**. De economische hervormingen waren volgens hem nodig om de stagnatie van de economie te doorbreken. De communisten hadden hier kritiek op, omdat er zo meer ruimte voor het kapitalisme werd gegeven. Hij hield zich niet vast aan het strenge communistische systeem en ook niet aan de Brezjnev-doctrine. Hij gaf zo dus ook meer vrijheid aan de Oostbloklanden, omdat de ontwikkeling in de DDR zo niet meer van buitenaf werd gestopt en zo kregen de Oostbloklanden de kans om hun eigen politieke koers te volgen → communistische blok viel uit elkaar.

Gorbatsjov wilde ook dat burgers mee zouden denken met de overheid om problemen aan te kunnen pakken → **glasnost** (=openheid). Hij zette de glasnost en perestrojka door, omdat slecht ging met de economie van de SU. Door glasnost kwam er meer vrijheid van meningsuiting en verloor de communistische partij macht. Er mocht kritiek worden gegeven op het systeem, waardoor het voortbestaan van de SU in gevaar kwam. Het nationalisme in de deelrepublieken van de SU kreeg hierdoor ook steeds meer ruimte. Zo droeg glasnost bij aan het uiteenvallen van de SU.

Door de vrijheid gingen veel mensen demonstreren tegen het communisme. In november 1989 kwam er ook een demonstratie aan de Oost-Duitse grens, wat leidde tot het massaal oversteken van de grens. Het IJzeren Gordijn werd op verschillende plaatsen geopend en afgebroken. Op 9 november 1989 viel de Berlijnse Muur en stortte het Oostblok in, wat leidde tot de hereniging van Oost- en West-Duitsland op 3 oktober 1990 → huidige Duitsland. In 1991 werd Gorbatsjov afgezet → definitieve einde van het communistische regime in de SU. De SU viel en veranderde haar naam weer in Rusland. De Koude Oorlog kwam definitief ten einde, wat leidde tot nieuwe Europese samenwerkingen. De machtsverhoudingen verschoven en VS werd de enige wereldmacht.